

Karalių nuvainikavimas

Dainius RAZAUSKAS

Prieš kurį laiką perskaičiau istoriko Rimvydo Petrausko straipsnį „Kunigas, karalius ar vis dėlto tik didysis kunigaikštis?“ (*Žinios gyvai/ Istorija*, 2013 m. gruodžio 7 d.; *Naujasis Židinys-Aidai*, Nr. 7)¹. Straipsnyje reaguojama į 2013 m. spalio 4 d. Lietuvos mokslų akademijoje vykusį seminarą „Lietuvos karaliai, arba Lietuvos valstybės statusas XIII–XIV a.“, kuriame nurodyto laikotarpio Lietuvos valdovai buvo paskelbti karaliais, o ne didžiaisais kunigaikščiais. Rimvydas Petrauskas straipsnyje kaip tik ir aiškina, kodėl jie vis dėlto laikytini ne karaliais, o didžiaisais kunigaikščiais.

Svarčiau, o nutariau įterpti savo trigrašį ir aš, nors tame MA seminare nedalyvavau ir sužinojau apie jį tik iš paties R. Petrausko straipsnio. Nesu istorikas, todėl iš anksto perspėju, kad dėl istorijos faktų ginčytis neketinu – priešingai, dėl jų gerbiamuju Rimvydu galiu tik kliautis ir remtis. Tačiau istoriją sudaro ne vien faktai, bet – neišvengiamai! – ir jų interpretacija. Štai su ja ir ketinu „iš savo varpinės“ šiek tiek nesutikti.

Dar noriu pabrėžti, kad siekiu ne pašnekovą ar ką nors kitą pažeminti, o visai priešingai: kalbėti taip, kad mintis nuolat būtų sutelkta į dalyką, ne į asmenis. Todėl tikiuosi niekam neduosiąs pagrindo suabejoti mano pagarba Rimvydui Petrauskui, juolab kad kitados turėjau progą, kad ir menkai, susipažinti su juo asmeniškai.

Visi pajuodinimai citatose – mano.

Rimvydas Petrauskas rašo: „Visų pirma apie šaltinių terminus, kuriais paprastai mėginama manipuliuoti, atsirenkant tinkamiausius. Vokiečių ordino ir kitose to meto kronikose lietuvių ir kitų baltų genčių ‘karalių’ sutiksime labai daug. Netgi šiek tiek per daug, jei tikėsime, kad karalius vis dėlto reiškia monarchą. Mindaugas (kaip ir jo anoniminis tėvas) karaliumi vadinamas dar iki karūnacijos, taip pat galime skaityti apie ‘žemaičių karalių Mažeiką’, ‘žiemgalių karalių Nameisį’, o Vygandui Marburgiečiui karaliai apskritai yra visi Gediminaičių kilmės kunigaikščiai. Taip pat ir dokumentiniuose to meto šaltiniuose ‘karaliaus’ ter-

minas vartojamas itin laisvai, antai 1385 m. dokumente Livonijos ordinui ‘Polocko karaliumi’ (*Rex in Ploscovia*) pasivadino Jogailos brolis Andriejus Algirdaitis. Tokių pavyzdžių šaltiniuose galima semti saujomis, ir jie nieko mums nepasakys apie Lietuvos valdovų **statusą**. Daug svarbiau mėginti situaciją suvokti iš platesnės perspektyvos, įvertinant **pagoniškos** Lietuvos vietą to meto tarptautinėje politikoje. Žodis ‘tarptautinis’ čia yra centrinis, nes **valdovo titulo klausimas visų pirma ir iškyla santykiuose su kitomis šalimis**.“

Pirma, įžvelgiu čia dvi logines argumentavimo klaidas: 1) jei „pernelyg“ daug valdovų vadinami karaliais, tai dar nereiškia, kad jie visi turi būti pervadinti kunigaikščiais; 2) jei karaliaus terminas tuomet buvo diskredituotas dėl pernelyg dažno nepelnyto jo vartojimo ir jo vieton nuspręsta įvesti naują – kunigaikščio terminą, tai kodėl šio naujo termino lygiai neėmus taikyti ir kitų kraštų valdovams, kurie juk irgi vadinti karaliais, pavyzdžiui, kodėl tuometinės Lenkijos valdovų irgi nevadinus didžiaisais kunigaikščiais?

Antra, karaliaus sąvokos turinys istorijoje ištis kito (kaip, beje, ir visų kitų sąvokų). Ypač jis turėjo pakisti didelių visuomenės gyvenimo virsmų, perversmų laikotarpiais, kaip kad Lietuvoje prasidėjus nepaliaujamam, kelis šimtmečius trukusiam karui su kryžiuočiais. Lietuva tuo nėra išimtis. Štai senovės germanų *kuningaz* „karalius“ (jį atitinka gotų *kuniggs*, dabar vokiečių *König*, anglų *king* ir kt.), pasidarytas iš žodžio *kunja* „gentis“ (lie. *gentis* yra tos pačios šaknies), pirmine reikšme tėra „gentininkas“ (panašiai mūsų iš žodžio *šeima* yra pasidarytas *šeimininkas*). Vadinasi, prieš įgaudama šiuolaikinę karaliaus reikšmę, ši germanų sąvoka gerokai pakito, bet dėl to senųjų germanų karalių niekas nemėgina pervardyti kaip nors kitaip. Kultūrinė antropologija mums iki šiol pasakoja apie vadinamųjų pirmykščių tautų bei genčių karalius, kartais juos paniekinamai vadindama „karaliukais“, bet priversta pripažinti būtent karališką jų statusą, nes jie savose gyvenimo aplinkybėse, savame socialiniame kontekste yra suverenai. O karaliaus statusą kaip tik ir lemia suverenumas, kuris, beje, yra ne tik ir gal net ne tiek politinės, kiek religinės prigimties (kartais kalbama apie religinį-maginį suverenumą). Karalius yra tasai, kuris

1. <<http://www.15min.lt/naujiena/ziniosgyvai/istorija/rimvydas-petrauskas-kunigas-karalius-ar-vis-delta-tik-didysis-kunigaikstis-582-390467>>.

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. Pasaka (Karalių pasaka). 1908 m. M. K. Čiurlionio dailės muziejus.

niekam, be Dievo (kad ir koku vardu jis kurios tautos būtų vadinamas), nepaklūsta, už kurį šiame pasaulyje nieko aukštesnio nebėra. Todėl karaliaus vainikavimas visuomet yra religinė apeiga, viena iš svarbiausių, reikšmingiausių religinių apeigų atitinkamoje visuomenėje. Man, deja, nėra žinomas joks senovės lietuvių karaliaus vainikavimo aprašymas. Bet tai gal nėra labai stebėtina, kai raštas buvo vartojamas vien svetimšalių kitatikų, tad svarbesnėse lietuvių religinėse apeigose jiems dalyvauti buvo gal net nevalia. Šiaip ar taip, tuometėje Lietuvoje, suprantant ją dar ne kaip politinį vienetą, o kaip bendros tradicijos erdvę, karalių tikrai galėjo būti ne vienas. Todėl karaliumi jau prieš krikštą tikrai galėjo būti ir Mindaugas. Tik karalius jis buvo senosios lietuvių religijos teisėmis, kuri buvo nepripažįstama aplinkinių krikščioniškų valdovų, tad Mindaugo krikštas savaime reikalavo atitinkamo naujo karūnavimo, šįsyk jau pagal aplinkinių kraštų išpažįstamą religiją ir papročius. Taigi čia neišvengiamai iškyla konfesinis klausimas: jei stojame krikščioniškosios ideologijos pusėn, tai karaliumi Mindaugas tikrai tapo tik pasikrikštijęs ir gavęs karūną iš popiežiaus; o jei stojame senovės lietuvių religijos pusėn, tai krikštas ir persikarūnavimas gali reikšti jau visai ką kita...

Abejonių kelia ir pati „pagoniškos Lietuvos“ sąvoka. Suprantu ją esant įprastą, sutartinę ir patogią skiriant laikotarpius prieš valstybės krikštą ir po. Vis dėlto sąvoka „pagonis“, „pagoniškas“ yra perdėm neapibrėžta, ir kitąsyk šis neapibrėžtumas gali iškraipyti tikrovę. Šiaip jau lotynų k. žodis *pāgānus* yra sudarytas iš *pāgus* „kaimas“ ir pirmiausia reiškė „kaimietį“, taip pat perkeltine reikšme „neišmanėlį, prasčioką“. Vėliau krikščionys taip ėmė vadinti kitatikius. Gal tokį pavadinimą ir galima pateisinti prietaringiems Romos provincijos žemdirbiams, neperkalbamiems dėl savo dievų ir dievukų, bet ar tikrai „pagonis“ buvo neoplatonikas Plotinas, vienas mokyčiausių ir kultūringiausių vėlyvosios antikos žmonių, Romos imperatorių mokytojas? O patys imperatoriai iki Konstantino? Taip pat kitų Europos kraštų bei genčių karaliai, tarp jų – ir Lietuvos? O ne Europos kraštų, antai Kinijos, Indijos, musulmonų karalysčių? Etnologas Libertas Klimka užtat mėgino patikslinti šio termino prasmę ir siūlė jį taikyti vien krikščioniškosios LDK tamsiems prietaringiems užkampiams, bet ne ikikrikščioniškai Lietuvai, kai senoji religija buvo valstybinė ir tikrai ne „kaimiška“.

Na, rusų komunistai tarpukario nepriklausomą Lietuvą irgi pravardžiavo buržuazine, bet argi mes jais

sekame? Grobikai visuomet savo prievartos auką stengiasi dar ir pažeminti, taip sau ir kitiems tarsi pateisindami savo smurtą: antai dabartinė Rusijos propaganda Maidano sukilėlius pravardžiuoja „fašistais banderovcais“ ir t. t. Bet ar turime mes jai pritarti ir antrinti? Ar tai nereikšty, kad – galbūt nevalingai, nepakankamai sąmoningai – stojame jų pusėn? Juk tai grynų gryniausias „informacinis karas“...

Priminsiu, kad neketinu nieko žeminti ar negerbti, tik noriu iškelti aikštėn tikrąjį – ideologinį, ne istorinį – klausimo pagrindą ir pabrėžti, kad būtent šiuo pagrindu jį ir dera svarstyti.

Užtat nesutinku, kad „valdovo titulo klausimas **visų pirma** ir iškyla santykiuose su kitomis šalimis“ – visų pirma jis iškyla pačioje bendruomenėje, kai ji apsisprendžia nepaklusti jokiai kitai bendruomenei, bet gyventi laisva, suvereni, ir šį apsisprendimą įkūnija įšventindama savo karalių. Nuo tada, žinoma, iškart iškyla santykių su kitomis bendruomenėmis klausimas, ir tik tada lemiamos reikšmės ima įgauti bendruomenės ir jos karaliaus „smulkumas“ ar „stambumas“, atsiranda būtinybė ieškoti sąjungininkų ir taip apriboti savo (religiniu požiūriu besąlygišką) suverenumą, galiausiai keliems karaliams sąjungininkams išsirinkti vyriausiąjį ir jam savo valia nusilenkti dėl bendros galios ir laisvės. Nes jeigu nesusitarsi su kaimynu, panašiu į save, tave nusiaubs nuožmus priešas, kuris nė negalvoja su tavimi tartis, nė karaliumi tavęs nelaiko, o tavo valdinių – tauta. Ir tik deramą atkirtį gavęs jis yra priverstas skaitytis. Šia prasme ištis negana tarp saviškių karaliumi karūnotis – dar reikia įrodyti, kad esi šio titulo vertas santykiuose su kitomis šalimis. Su Dievo pagalba Lietuvai anuomet tai ne taip jau prastai sekėsi, ir kas jau kas, o Gediminas tikrai savo titulo garbę apgynė.

„Po pirmojo ir **vienintelio vainikuoto Lietuvos karaliaus Mindaugo** nužudymo Lietuvos valdovų titulai dokumentuose įvairavo iki pat XIV ir XV a. sandūros. Lietuvos monarchai tituluodavosi (ir buvo kitų tituluojami) atsižvelgiant į kitos pusės titulaturą tradiciją. Todėl popiežiui Jonui XXII Gediminas lotyniškai prisistato kaip ‘lietuvių ir daugelio rusų karalius’ [rex]. Konstantinopolio patriarchui Algirdas graikiškai tituluojasi ‘bazilėjumi’, o **rusiškuose dokumentuose ir metraščiuose žinomi tik ‘didieji kunigaikščiai’**. Tai buvo neabejotinai sąmoninga Lietuvos valdovų strategija – pabrėžti savo valdžios suverenumą kitos pusės vartojamomis sąvokomis. Tokia įvairovė buvo su keliomis politinėmis sistemomis ir civilizacijomis (katalikiška Vakarų, stačiatikiška Bizantijos) kontaktuoti įpratusio **Lietuvos politinio elito tradicija – pasitelkti tokią terminiją, kuri aiški ir suprantama kitai pusei**. To meto lietuvių kalboje veikiausiai vartotas dar I tūkstantmetyje perimtas germanizmas *kunigas*, kurį tik vėliau dėl slavų

kalbų įtakos pakeitė iš frankų valdovo Karolio Didžiojo vardo nukaldintas *karalius*. Kita vertus, Lietuvos valstybei išsiplėtus į rytus ir bent jau tarp dalies elito (pavyzdžiui, stačiatikių kraštuose valdančių Gediminaičių) plintant rusėnų kalbai, vis dažniau turėjo pasigirsti ‘didžiojo kunigaikščio’ (‘didžiojo kunigo’) terminas. Šis žodis buvo patogus ir dinastijos struktūros požiūriu, nes leido pabrėžti viešpataujančios giminės senjoro (didžiojo kunigaikščio) išskirtinumą tarp kitų tuo metu dar gana ‘suverenių’ giminaičių (kunigaikščių).“

„Vienintelio vainikuoto Lietuvos karaliaus Mindaugo“ vaizdinys tėra gryna ideologema. Visai nė nesimat vertinti, gerai tai ar blogai arba kam gerai, o kam blogai, pati vienintelio, nes vienintelio krikščioniškomis apeigomis karūnuoto, karaliaus samprata yra atvirai ideologiška ir šališka. Vadinkime tuomet ir senovės persų karalių Darijų didžiuoju kunigaikščiu, ir juolab legendinį britų karalių Arturą...

„Lietuvos politinio elito tradicija pasitelkti tokią terminiją, kuri aiški ir suprantama kitai pusei“, išvis vargiai yra argumentas Lietuvos valdovams nebuvus karaliais. Juk pasirenkami terminai visose kitose kalbose reiškę būtent aukščiausią valdovą, suvereną – karalių!

O tai, kad „rusiškuose dokumentuose ir metraščiuose žinomi tik ‘didieji kunigaikščiai’“, nėra visai objektyvi tiesa, bet irgi tik interpretacija. Nuo senų senovės visame pasaulyje (hetitų, keltų, germanų ir kt.) karaliai, kitų išrinkti vyresniaisiais ar (dažniau) per jėgą kitus sau pajungę, pabrėždami aukštesnį už pajungtųjų statusą, tituluodavosi karalių karaliais ar didžiais karaliais. Kijevo Rusijoje vartotas terminas, reiškęs „karalių“, buvo *князь* – irgi I tūkstantmečio germanizmas, dėsnigus fonetinius pakitimus patyręs skolinys iš minėto germanų *kuningaz*, kaip ir lietuviškasis *kuningas* ar *kunigas*. Ir germaniškasis žodis, ir skolinys neabejotinai reiškę „karalių“. Kijevo karalius, pajungęs savo valiai aplinkinius karalius, tapo didžiuoju karaliumi, rusiškai *великий князь*. Bet ilgainiui *князь* rusų kalboje ištis ėmė reikšti „kunigaikštį“. O taip galėjo atsitikti ir atsitiko tik tada, kai atsirado aukštesnę valdžią žymintis terminas, anksčiau nustūmęs į antrą vietą. Ar taip atsitiko ne tuomet, kai Maskvos valdovas Ivanas, pasišovęs jėga visą Rusiją suimti į savo rankas, iš anksto apsiskelbė vieninteliu visos jos caru (pagal imperatoriaus Cezario vardą)? Jo atžvilgiu tad visi buvę karaliai bemat virto kunigaikščiais, nors tebevadinti tuo pačiu žodžiu *князь*, kurio reikšmė užtat atitinkamai pakito. Ir dabar, sekant kelių šimtmečių Maskvos imperijos ideologija, senosios Rusios karalius jau įprasta pažeminti į kunigaikščius. Galbūt šį terminologinį virsmą galima patikslinti, bet jo esmė dėl to nepasikeis: pradžioje iš germanų gautas senovės Rusios *князь* reiškę „karalių“, o pastaraisiais laikais – jau tik „kunigaikštį“. Tokie terminologiniai virsmai vyksta, bet jų rezultato taikymas atgaline data nėra visai korektiškas. Ir juolab tuo remiantis argumentuoti Lietuvos

valdovą Gediminą nebuvo karalių neišėina. Juolab kad kitomis kalbomis jis vadintas būtent karaliumi, ir iškalbingiausias, mažiausiai abejonių galintis kelti čia turbūt yra Romos popiežiaus vartotas lotyniškasis rex.

Beje, lietuvių germanizmas *kunigas*, neabejotinai reiškęs karalių ir dėl santykių su vokiečiais nuolat buvęs atpažįstamas atitinkamuose jų tarmių žodžiuose, dar būtų pusė bėdos. O štai *kunigaikštis*, sudarytas iš *kunigo* su mažybine bei priklausomybine priesaga *-aikštja-*, tiesiog savo daryba reiškia geriausiu atveju tik mažybinį „karaliuką“, o šiaip – būtent priklausomą nuo karaliaus asmenį, visų pirma *karalaitį* (šis vėlesnis žodis sudarytas su lygiaverte mažybine arba priklausomybine priesaga). Taigi *kunigaikštis* tikrai nieku būdu nėra karalius ar jam lygus – pagal pačią žodžio darybą tai visa galva žemesnis, *kunigu* vadintam karaliui vienaip ar kitaip priklausantis, pavaldus žmogus, jo pavaldinys.

Rimvydas Petrauskas: „Kartais diskusijoje pasigirsta teiginys, kad Lietuvos karaliai kunigaikščiais virtę tik po unijos su Lenkija. Tačiau tendencija **rinktis šį titulą** pastebima anksčiau. 1379 m. Trakų sutartyje su Vokiečių ordinu Lietuvos valdovai save tituluoja taip: ‘Jogaila, aukščiausias lietuvių **kunigaikštis**, ir Kęstutis, Trakų **kunigaikštis**.’“

Čia iškart krinta į akis supainioti 1) pavadinimas, žodis, kuris perteikia sąvoką, ir 2) titulas. Renkamasis buvo ne titulas, o tik kurios nors kalbos žodis, kuris tuo metu reiškė būtent „karalių“. Bet dabar kai kurie iš tokių žodžių mūsų jau suprantami reikšme „kunigaikštis“, taip kartu atgaline data iškraipant tikrovę.

O dėl unijos su Lenkija, tai tą uniją sudarė dvi lygiavertės karalystės (net jei kita pusė to iš aukšto nieku gyvu nepripažintų). Mat kivirčų ir karų tarp Jogailos ir Vytauto metu pastarasis buvo priverstas pripažinti Jogailos pirmenybę, ir kaip tik tokiu būdu „tikrojo“, aukščiausiojo karaliaus titulas perėjo jam. Prieš uniją Jogaila tad buvo Lietuvos karalius, o po unijos tapo Lietuvos ir Lenkijos karaliumi. Vytautas liko tarsi jo vietininkas Lietuvoje, kuri jungtinės karalystės sudėtyje tam tikrą savo autonomiją iš naujo įtvirtino kaip didžioji kunigaikštystė – „didžioji“ gal pabrėžiant skirtumą nuo Lenkijos kunigaikštystės. Beje, ir pati Lenkija, jei bendros karalystės sudėtyje būtų norėjusi pabrėžti savo autonomiją nuo Lietuvos, būtų virtusi Lenkijos didžiąją kunigaikštyste. Savo ruožtu kiek karalyste unijoje su Lietuva liko Lenkija, tiek šio statuso unijoje su Lenkija niekuomet neprarado ir Lietuva. Susidariusi šiek tiek paradoksali padėtis, kai buvusi karalystė jungtinės karalystės sudėtyje virto kunigaikštyste, Lietuvos nenaudai pasisuko dėl visai kitų priežasčių – pirmiausia ideologinių, Lietuvos didikams tolydžio priimant lenkiškąją perspektyvą, o kartu su ja ir kultūrą, kalbą bei savimonę.

Rimvydas Petrauskas: „Keistesnis Jogailos apibūdinimas 1380 m. Dovydiškių sutartyje: ‘Jogaila, **aukščiausias lietuvių karalius**’, lyg būna ‘žemesnių’ karalių, taigi čia veikiau regime ‘didžiojo kunigaikščio’ savimonės išraišką. 1382 m. Bražuolės paliaubomis su vis tuo pačiu Ordinu prisiekia ‘du karaliai’ – *koning Jagal und koning Skirgal*, o tų pačių metų Dubysos taiką Jogaila skelbia panašiai kaip 1380 m. sutartyje – ‘**didysis karalius**’. Pagaliau Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Jogaila tituluojasi 1385 m. Krėvos dokumente – tikrai ne lenkai primetė tokį titulą Lietuvos valdovui.“

Kaip ką tik sakyta, „žemesnių karalių“ ištis „būna“, jų „atsiranda“ kaip tik tuomet, kai vienas tampa aukščiausiuoju, arba didžiuoju karaliumi. Antai Indijoje tokiai nuo seno taip ir vadinamas: maharadža, t. y. didysis radža, ir niekam dėl to nekyla jokių klausimų. O kad Krėvos sutartyje Jogaila esą titulavosi didžiuoju kunigaikščiu, tai vėlgi, matyt, tik terminų interpretacijos klausimas, ilgainiui pakitus jų reikšmei.

Pavyzdžiui, sovietiniais laikais mokslininkas, apsigynęs vieną disertaciją, buvo vadinamas mokslų kandidatu, o apsigynęs antrąją – mokslų daktaru. Dabar mes vieną disertaciją apsigynusį mokslininką vadiname daktaru, o apsigynusį antrąją – habilituotu daktaru. Tad jei kokiam sovietinių laikų dokumente aptikome mokslininką pavadintą daktaru, tai dabar jį turėtume vadinti habilituotu daktaru, o jei laikysime tik daktaru – nepagrįstai pažeminsime.

Žodis ir titulas – ne tas pat. Žodžiai ir jų reikšmės turi savo istoriją, o titulo reikšmę lemia jo vieta hierarchijoje, sinchroninis titulo santykis su kitais tos pačios sistemos titulai. Šia prasme ištis būtų galima Lietuvos valdovus vadinti didžiais kunigaikščiais, tik su sąlyga, kad didysis kunigaikštis bus karaliaus sinonimas, žymintis tą patį titulą, ir juo vadinsime visus karalius. Bet pamėginkime šitaip pervadinti pasakų karalystę ir pasakų karalių: „Vienoje didžiojoje kunigaikštystėje buvo didysis kunigaikštis ir turėjo sūnų, didįjį kunigaikštaitį...“

Rimvydas Petrauskas: „Tad ar prasminga vengti Lietuvos didžiojo kunigaikščio titulo, jei jo nebijojo Jogaila ir kiti Lietuvos monarchai? **Tikras karalius yra ne tas, kuris juo vadinasi, o tas, kuris tokiu aiškiai ir oficialiai konkrečioje politinėje sistemoje pripažįstamas.** Svarbu suvokti, kad Lietuva XIV a. nebuvo karalystė to meto svetimšalių akimis, nes tokia **karalystė galėjo būti tik krikščioniška.** Todėl XIV a. derybose dėl krikšto ir iškyla Lietuvos valdovų karūnacijos galimybė. Tai labai gerai atsiskleidžia žymiajame 1358 m. Šventosios Romos imperijos imperatoriaus Karolio IV laiške Lietuvos kunigaikščiams jų krikšto klausimu.“

Pirma, Jogaila didžiojo kunigaikščio titulo sau netaikė! Jis save titulavo didžiuoju karaliumi, kaip ger-

biamasis Rimvydas pats patvirtino. O jeigu jis kitąsyk savo karališką titulą įvardijo slavišku žodžiu, kuris *dabar* mums reiškia kunigaikštį, tai nėra visai jokio pagrindo dabartinę žodžio reikšmę primesti titului, kurio ji nebeatitinka. Maža to, jeigu Jogaila ir būtų – pafantazuo-kime! – vienasyk pasivadinęs karaliaus titulu, o kitąsyk kunigaikščio, tai juolab lieka klausimas mums: *kodėl* mes dabar renkamės žemesnįjį titulą, o ne aukštesnįjį?

Negalima nesutikti, kad „tikras karalius yra ne tas, kuris juo vadinasi, o tas, kuris tokiu aiškiai ir oficialiai konkrečioje politinėje sistemoje pripažįstamas“. Tačiau ką laikysime tąja „konkrečia politine sistema“? Jei Lietuvą, tai ji buvo suvereni valstybė, vadinas, jos valdovas – visavertis suverenas, karalius. Bet pasirodo, jog mums „svarbu suvokti, kad Lietuva XIV a. nebuvo karalystė to meto svetimšalių akimis, nes tokia karalystė galėjo būti tik krikščioniška.“ O tai tik iš dalies tiesa: musulmoniškos karalystės buvo pripažįstamos karalystėmis, o jų valdovai – karaliais, nes kryžiuočiams gerai davė į kaulus. Lietuva jiems irgi gerokai įkretė, todėl jų ir popiežiaus buvo pripažįstama karalyste. Bet kryžiuočius nugalėjęs ginklu, į pirmą vietą iškilo ideologinis spaudimas, prieš kurį Lietuva, apsupta krikščioniškų valstybių, nebeturėjo sąjungininkų, liko vienui viena. Aiškiausiai tas ideologinis spaudimas ir pasireiškė nekrikščioniškos Lietuvos *nepripažinimu* karalyste, lygia su kitomis. Tad Lietuvos krikštas garantavo jos, kaip karalystės, *pripažinimą*. Tik vėl iš to niekaip neiš-eina, kad karalyste ji nebuvo prieš tai.

Pavyzdžiui, Sovietų imperijos okupuotai Lietuvai irgi grėsė jos, kaip nepriklausomos valstybės, nebe-pažinimas, ir mes iki šiol dėkingi toms Vakarų šalims, kurios per visą sovietinės okupacijos laikotarpį ją tokia tebe-pažino (atvirksčiai – nepažino Lietuvos prijungimo prie Sovietų Sąjungos). Bet mums vėl paskel-bus nepriklausomybę toli gražu ne visos šalys suskubo ją pripažinti. Ypač kvaila tikėtis pripažinimo iš tų, kurių tikslas – tave praryti. Bet jeigu niekas net Vakaruose nebebūtų Lietuvos pripažinęs nepriklausoma valstybe, ar dėl to būtinai būtume turėję nepriklausomybės atsi-žadėti ir mes? Taip būtų supainiota priežastis su pase-kmėmis: juk pirmiausia už savo laisvę ir visavertiškumą turi stoti pats žmogus, pati tauta, pati valstybė ir tik tada siekti kitų pripažinimo, kuris irgi yra svarbus, labai labai svarbus, bet ne lemiamas. Lemiamas yra mūsų orumas ir mūsų ryžtas, ir dar kažkas tokio... kas ap-skritai žmogų įgalina stovėti stačią ir nenusilenkti, nesilankstyti. Būtent tai ir daro žmogų laisvą. Būtent tai ir daro tautą karalyste, o jos valdovą – karaliumi.

Tenka pripažinti, kad anuomet mes neišstovėjome. Ginklu atsilaikėme, o prieš svetimias nuomones – nusilenkėme. Ir praradome laisvę, kalbą, kartu su kalba – žemes, galią ir kone pačius save. Paskui vėl iš paskuti-nijų atsitiesėme, – kai tik liovėmės paisę, kaip kas mus pravardžiuoja, žemina ir loja, – bet vėl buvome palenkti,

tąsyk jau per jėgą. Dabar vėl bandome atsitiesti. Bet norint atsitiesti, reikia suvokti, kad mūsų orumas ir ryž-tas yra pirmaeilis, lemiamas dalykas, svarbesnis už kad ir kokias nuomones, už visus šio pasaulio pripažinimus ir nepripažinimus.

Pasak Rimvydo Petrausko, „verta skirti du dalykus: 1) brandžiaisiais ir vėlyvaisiais Viduramžiais **karalystės rangas galimas tik priklausant Romos krikščioniška-jai politinei sistemai** – todėl Mindaugas 1253 m. liepą buvo popiežiaus Inocento IV pavedimu vainikuotas, o praėjus kone dviem šimtmečiams, Vytautui toks suma-nymas nepavyko; 2) XIV a. **Lietuvos monarchai buvo suverenūs valdovai ir jų statuso nenuvertinsime, jei ir toliau juos tradiciškai vadinsime didžiaisiais kunigaikš-čiais**, valdovais arba monarchais.“

Kad viduramžiais „karalystės rangas galimas tik priklausant Romos krikščioniškajai politinei sistemai“ – netiesa, pavyzdys tam ir pati Lietuvos karalystė, ypač valdoma karaliaus Gedimino, ir kitos didžios bei mažes-nės ano meto nekrikščioniškos karalystės. Ir jeigu jau „Lietuvos monarchai buvo suverenūs valdovai“, tai jie – tiesiog pagal apibrėžimą – buvo karaliai, nesvarbu, koku žodžiu šį titulą įvardysime. O kad „jų statuso nenuvertinsime, jei ir toliau juos tradiciškai vadinsime didžiaisiais kunigaikščiais“, – vėl netiesa, nes didysis kunigaikštis yra ne vien terminas, tai *titulas, žemesnis už karalių*. Tai suvokia ir pats Rimvydas Petrauskas, savo rašinio pavadinime pavartodamas tik: „Kunigas, karalius ar vis dėlto tik didysis kunigaikštis?“

Dar kartą: esmė ne žodžiai, o titulų tarpusavio san-tykiai ir iš to plaukiantis jų turinys. Tik pamėginkime Dievą, dangaus ir žemės Karalių, pavadinti dangaus ir žemės Didžiuoju kunigaikščiu, ir iškart viską supra-sime. Tik pamėginkite taip pertarti Kristaus žodžius (Lk 17.20–21): „Dievo didžioji kunigaikštystė ateina nepastebimai. Ir niekas nepasakys: ‘Štai ji čia arba ten!’ Nes Dievo didžioji kunigaikštystė jau yra tarp jūsų.“ Arba štai Tomo Evangelijos (3): „Jei vadovai jums sakys, kad štai didžioji kunigaikštystė yra danguje, tuomet dangaus paukščiai pralenks jus; jeigu sakys jums, kad jinai mariose, tuomet žuvys pralenks jus. Tačiau didžioji kunigaikštystė yra jumyse ir šalia jūsų.“ Maža to, kara-lystės ir kunigaikštystės sąvokų skirtumas krikščio-nybėje itin ryškiai pabrėžiamas, vos tik prisimenamas neklusnūs Dievo valdinys, maištininkas ir galiausiai priešas, vis dėlto už jį menkesnis ir jam pavaldus „šio pasaulio *kunigaikštis*“. Kaip Lietuvos kunigaikštystė Lenkijos karalystės atžvilgiu, tiesa?

Rimvydas Petrauskas: „Vienas svarbiausių argu-mentų renkantis ‘didžiojo kunigaikščio’ sąvoką yra Lie-tuvos istorinė tradicija. ‘Didžiųjų kunigaikščių’ termino

mums neprimetė XIX a. lenkų ir rusų istorikai, kaip kartais teigiama. Tradicija senuosius ikirikščioniškos Lietuvos valdovus vadinti didžiaisais kunigaikščiais kilo XVI a. pradžios Lietuvos metraščiuose. Būtent tada pirmą kartą pamėginus parašyti visą Lietuvos istoriją nuo pat legendinių Romos laikų iki gyvenamosios dabarties, iškilo ir senųjų valdovų titulo klausimas. Lietuvos metraščių autoriai jiems pritaikė įprastą ir savą 'didžiojo kunigaikščio' titulą. Todėl metraščių veikėjai yra 'kunigaikštis Palemonas', 'didysis kunigaikštis Kernius', 'didysis kunigaikštis Skirmantas' ir, žinoma, didieji kunigaikščiai Vytenis, Gediminas ir Algirdas. Nuo to laiko visi vėlesni istorikai, aprašydami senąją Lietuvos istoriją (Motiejus Strykovskis, Albertas Vijūkas-Kojelavičius ir kt.) Lietuvos valdovus vadino didžiaisais kunigaikščiais. Šiems istorijos žinovams ir Lietuvos mylėtojams toks titulas buvo orus ir prasmingas, tad nemanau, kad XXI a. nepilnavertiškumo kompleksai galėtų priversti šios tradicijos atsisakyti."

XVI a. pradžios Lietuvos metraščiai, kuriuose pirmąsyk aprašoma senosios Lietuvos istorija (anuometiniu jos supratimu), jei neklystu, yra parašyti Lietuvos kanceliarijoje tuomet vartota rusėnų kalba, o „didysis kunigaikštis“ čia įvardijamas žodžiais *князь великий*, kurie, tikėtina, tuomet dar buvo dviprasmiški ir galėjo reikšti „didįjį karalių“ (kaip ir kalbant apie Kijevo Rusios valdovus). Kada rytų slavų *князь* virto „kunigaikščiu“, kada Maskvos Rusijoje, kada LDK ir t. t. – rimto tyrimo reikalaujantis klausimas. O štai Motiejus Strykovskis, gimęs Lenkijoje ir kilme lenkas, rašė lenkiškai ir savo „Kronikoje“ vartojo sąvokas *wielki xiążę* „didysis kunigaikštis“, *Wielkie Xięstwo* „Didžioji Kunigaikštystė“, lenkų kalboje „karaliui“ pavadinti esant kitą terminą – *król*. Bet tai nenuostabu, nes jau XV a. II pusės lenko ir prolenkiško istoriko Jono Dlugošo (Jan Długosz) lotyniškai parašytoje „Lenkijos istorijoje“, pavyzdžiui, Gediminas vadinamas *Dux Lithuanorum*, t. y. „lietuvių kunigaikštis“ (net ne „didysis“!) ar vos „lietuvių karvedys“ – ne kaip Lenkijos karalius, o kaip atskirų Lenkijos sričių kunigaikščiai ar karvedžiai. Nors štai II a. pr. Kr. tikrai dar nekrikščioniškos Bitinijos karalius Prūsijus, su kuriuo Dlugošas sieja prūsus, pavadintas *rex*.

Tai gryna ideologija, kuria sekti nematau nė mažiausio reikalo. Kaip ir vadintis „litvomanu“ už tai, kad kalbu lietuviškai. Ir nevisavertis išties būčiau, jei taip ištikimai paisyčiau, kas ką pasakė ar kaip pavadino, ir drebėčiau iš baimės nevisaverčiu pavadinamas. Pavadinasi – nepagadinsi.

Pabaigoje priminsiu, kad graikų kilmės žodis *karūna* Europoje paplito per lotynų kalbos *corōna* – „vainikas“. Taigi lietuviškai „karūna“ – tiesiog *vainikas*. Palūždami po šimtmečius trunkančio informacinio karo vėzdu – prisiimdami svetimšalių primestą senųjų savo karalių nepripažinimo „tradiciją“ – mes patys savo rankomis juos *nuvainikuojame*, o kartu su jais – ir savo protėvių

valstybę, ir savo istoriją, ir savo tėvynę apskritai, patys pavertę ją apgailėtina mažybine Lietuvosėle, be kitų pagalbos nebegalinčia nei apsiginti, nei išgyventi ir be kitų leidimo šiukštu nebepasiekiamo Dievo...

Šiaip ar taip, „tradicija“, ar veikia įprotis, – rimtas argumentas, bene rimčiausias iš visų išsakytųjų. Ir vis dėlto nepakankamas. Nes būna įpročių, kurių reikia kuo greičiau atsikratyti, kad ir nelengva. Kaip antai ligi XIX a. pabaigos užtrukęs įprotis viešumoje kalbėti ir rašyti lenkiškai. Ėmus rašyti lietuviškai, buvo šiurkščiai pažeistas „politkorektiškumas“, ir susilaukėme kruvino nepripažinimo, esmiškai tebesitęsiančio iki šiol. Ir tiek teturime Lietuvos, kiek atsitiesę apgynėme.

Įprotis, apie kurį kalbame dabar, mano galva, yra to paties plauko.

Priminsiu, kad neketinau nieko įžeisti ar pažeminti. Tiesiog yra tam tikra vidinė padėtis, iš kurios dalykai atrodo štai taip. Noriu patikinti, kad toji „vidinė padėtis“ įgalina būti oriai, tauriai bei ramiai ir niekam nekelia grėsmės. Priešingai, ji yra atvira kuo gilesniam pažinimui, todėl pripažįsta nesanti galutinė ir nepajudinama. Tiesiog ji turi teisę būti, todėl ir teisę nepasiduoti, nenusilenkti ligi paskutinio atodūσιο. Kaip ir Lietuva. Kalbančiuosius iš kitos „vidinės padėties“ tad kviesčiau nebe pulti, nebeiti „kryžiaus karo“, o veikiau pamėginti suprasti. Gal iš tikrųjų tai net ne karas, o iššūkis mūsų dvasiai, kurį deramai priėmę, drauge ilgainiui rastume gilesnę bendrą tiesą ir kartu gilesnę bendrą būtį, tuo laimėdami visi ir laimėdami Tėvynę.

The Dethronement of the Kings

Dainius RAZAUSKAS

Over the last several centuries the pre-Christian Lithuanian sovereigns have been given the title of Grand Duke. As it were, nowadays this tradition is sometimes put under question: why then did the pope himself, for example, overtly use the title of “king” (Latin *rex*, not *dux*) for Gediminas in 14th century? However, Lithuanian historian Rimvydas Petrauskas has argued recently for the usual title of Grand Duke. This paper consist of some contra-arguments, mainly of non-historical character, for the title of King. In short, the content of the title consists not in the word by which it is or was expressed, but in its position among others in a synchronous system — while a ruler is a sovereign, he is a king as well.